

УДК 378.011.31:001.81

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Павло Білоус

*Гуманітарно-природничий університет Яна Кохановського
вул. Жеромського, 5, 25-369 Кельце, Польща*

Головним завданням вчителя є формування особистості дитини. Це стосується не лише розумового, емоційного, соціального розвитку дитини і турботи про її здоров'я, а й підготовки підлітків до свідомого вибору професійної кар'єри. Такий підхід вимагає відповідної підготовки вчителя, яку необхідно здійснювати не лише за допомогою педагогічних дисциплін, а й засобами загального виховання і освіти.

Ключові слова: особистість дитини, професійна кар'єра, професійна орієнтація, педагогічна підготовка.

Якщо думаєш на рік вперед – сій рис,
Якщо на десять – посади дерево,
Якщо на сто – стань вчителем
Китайське прислів'я

А найкращі з людей нехай будуть вчителями
Ян Амос Коменський

Одна з головних умов існування та розвитку суспільства – неперервність поколінь, що вимагає підготовки молоді до життя в суспільстві та до ефективної праці. У такій підготовці беруть участь багато інституцій, ефективність діяльності яких неоднакова. Результати наших досліджень успішності підготовки дітей до самостійного професійного життя на прикладі Сьвентокшиського воєводства наведено в табл. 1*. Як видно з табл. 1, домінуюча роль у підготовці дітей до самостійного життя у суспільстві і до праці належить сім'ї (63,8%) та школі (42,5%). Це є очевидним, тому що саме сім'я та школа реалізують найважливіше завдання суспільства – підготовку нового покоління до дорослості. Відомо, що до головних функцій сім'ї належать психогігієнічна та соціалізація, а відповідальність та обов'язки сім'ї широко описані в літературі [13]. Якщо вести мову про обов'язки школи, то вони здебільшого зводяться лише до передавання знань. Однак перед

© Білоус Павло, 2009

* Дослідження були проведені на території Сьвентокшиського воєводства в травні 2004 року.

школою стоять складніші та важчі завдання, які чітко та однозначно можна визначити, аналізуючи рисунок.

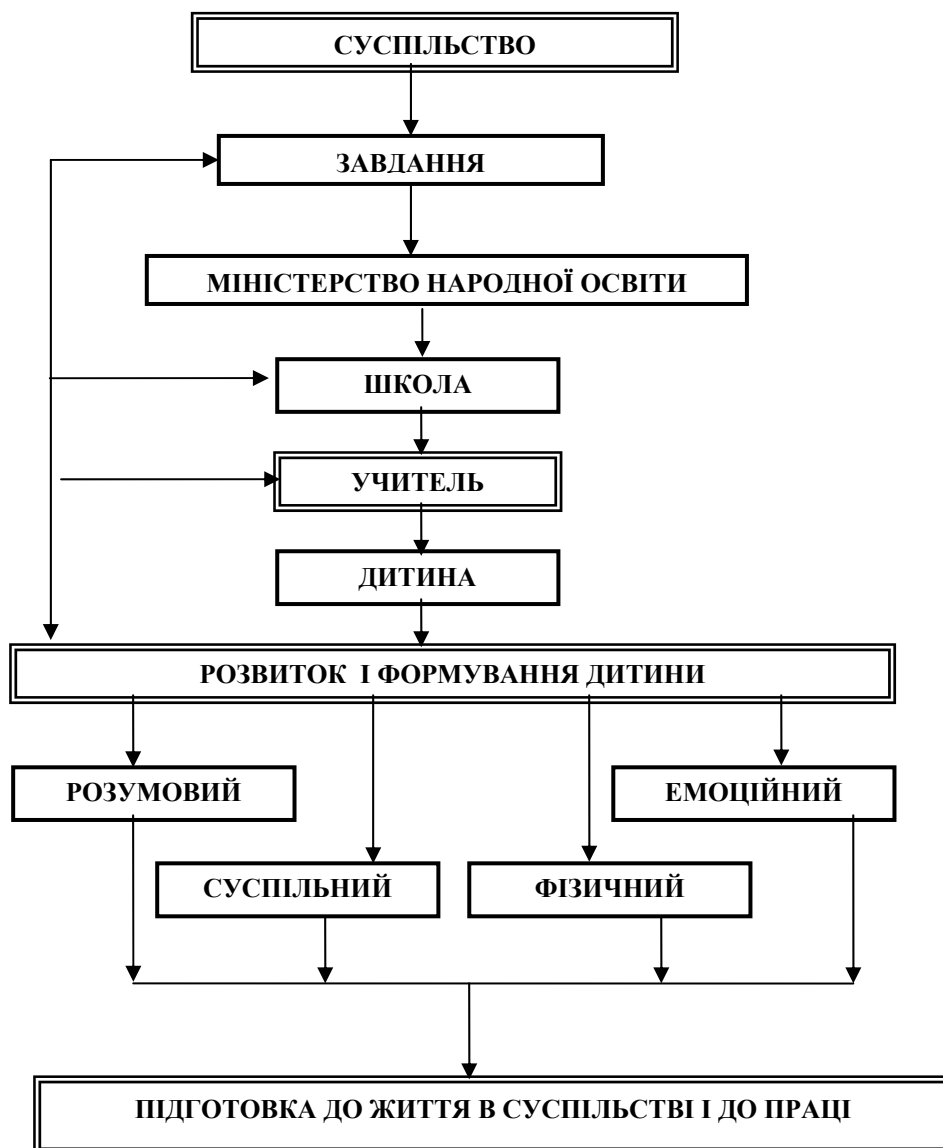

Схема реалізації завдань суспільства з підготовки молодого покоління до самостійного життя в суспільстві і до праці

Реформа системи освіти передбачає таке удосконалення школи, щоб вона відповідала вимогам сучасності. Без сумніву, ефективність діяльності школи залежить від вчителя, тому що „...у функціонуванні та ефективності системи народної освіти **стратегічну роль відіграє вчитель**” [5, s. 435].

Однозначно та конкретно визначає роль вчителя Т. Маліновський: “Суспільна і психологічна своєрідність вчителя полягає в тому, що він повинен визначати свідомість учнів (народу), і що фактично ці ролі виконує однаково чи то усвідомлено, як реалізатор навчально-виховних цілей системи освіти країни, чи теж в спосіб самовільний, непланований і неусвідомлений в процесі постійного суспільного контакту з учнями та середовищем” [8, s.327].

“Праця вчителя за своїм характером є **працею творчою**. Повинна полегшити вихованцям у зрозумінні складної і мінливої природничої та суспільної дійсності, властивостей і тенденцій сучасної цивілізації, глобальних і національних викликів, вчити громадянських прав та обов’язків, допомагати у пошуках сенсу життя і творити освітні та життєві плани, словом, **підготувати до зустрічі з майбутнім**” [виділення. – П. Б.] [8, s. 327].

Виконати такі завдання може лише той вчитель, який має відповідну підготовку. Тому слушно стверджує С. Волошин: “Здається, щоб вчитель був здатний до виконання представлених освітніх функцій та завдань (як внутрішкільних, так і поза- і післяшкільних), повинен більшою мірою, ніж тепер, ще в процесі оволодіння професією у вищому навчальному закладі, бути підготовленим і сформованим до цього” [12, s. 444–445]. Має рацію також Т. Маліновський, зазначаючи: “В цілому суспільстві відбуваються різноманітні “переоцінювання цінностей”, в тому числі моральних, інтелектуальних, робітничих, матеріальних. У контексті цих змін, однак, видається винятково оптимістичною неперервність у системі головних суспільних цінностей, визнаваних учителями. У цих цінностях найважливіше місце посідає продуктивна праця та високий рівень моралі. **Поєднання цих цінностей з передаваними вчителями знаннями є правильним напрямком їх турботи про майбутність молодого покоління**” [виділення. – П. Б.] [8, s. 331].

Однак варто зауважити, що, як стверджує Ч. Банах, “...надалі **незадовільним є доплив випускників вищих шкіл до вчительської професії**” [5, s. 435]. Таку ситуацію можна пояснити тим, що, з одного боку, професія вчителя у сучасному світі втратила свою престижність, а з іншого – практична відсутність орієнтаційної діяльності відповідних інституцій на педагогічну професію.

У цьому контексті особливо цікавим та важливим з практичного погляду є два аспекти проблеми професійної орієнтації:

1. Орієнтування на професію вчителя або групу професій типу “людина-людина”.

2. Підготовка кандидатів на вчителів до реалізації завдань професійної орієнтації в процесі їхньої педагогічної діяльності.

На жаль, процес підготовки вчителів на усіх щаблях не передбачає його підготовки до діяльності, пов'язаної з професійною орієнтацією. Цього також немає і в матеріалах реформи системи народної освіти [11]. Тому варто звернути увагу на те, що відсутність чи недостатня підготовка молодого покоління до свідомого вибору професійної дороги може стати причиною значних життєвих труднощів.

Завданням вчителя повинно бути не тільки передавання учням знань, але також їх підготовка до свідомого вибору професії. Щоб така підготовка була можливою, вчитель повинен знати, що таке професійна орієнтація, яка її структура, орієнтуватися в професіях та їх вимогах до працівника, вміти визначити можливості та схильності учня до певної групи професій так, щоб використати не тільки сильні, а й слабкі сторони дитини.

Професійна орієнтація не полягає у проведенні різних заходів, пов'язаних з певними професіями, наприклад, екскурсій на заклади праці чи зустрічей з представниками різних професій. „Професійна орієнтація визначається... як науково-практична система підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення” [3, с. 22]. Так розуміючи професійну орієнтацію, вчитель повинен диспонувати розробленою системою певної структури з охопленням заходів професійного характеру, кожному з яких визначено своє місце та час.

Б. Федоришин у структурі професійної орієнтації виділяє три складових [3, 4]:

- професійна інформація (інформування про професії);
- професійна консультація;
- професійний добір;

На нашу думку, в структурі професійної орієнтації треба виділити такі структурні елементи:

- професійна інформація (інформування про професії);
- професійна консультація;
- професійне самовизначення;
- професійний добір (добір працівника до професії та добір професії до працівника);
- професійна підготовка;
- адаптація до професії.

Аналіз даних в табл. 1 свідчить, якою мірою різні осередки впливу використовують свої можливості у підготовці дітей до самостійного професійного життя та яка участь у цьому вчителя. У табл. 2 наведено чинники, які перешкоджають у підготовці дітей до прийняття ними

оптимальних рішень, пов'язаних з професією. Учитель, розпочинаючи орієнтаційну діяльність, повинен брати до уваги ці труднощі.

Таблиця 1

Участь інституцій у підготовці дітей до самостійного професійного життя

№ за/п	Інституції	Відповідь, %
1	Сім'я	63,8
2	Заклади освіти:	
	ясла	14,1
	дитячий садок	19,5
	основна школа	29,8
	гімназія	37,6
	ліцей	52,6
	професійна школа	66,9
	вища школа	76,8
3	Наука (психолого-педагогічні дослідження проблем професійної орієнтації)	55,9
4	Заклади праці	55,3
5	Засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення)	38,5
6	Агенції регіонального розвитку	21,6
7	Система охорони здоров'я людини	25,1
8	Заклади (установи) культури	39,3
9	Костел	16,1

Таблиця 2

Чинники, що заважають у підготовці дітей до самостійного професійного життя

№ за/п	Чинники	Відповідь, %
1	2	3
1	Ринок праці	70
2	Низький матеріальний статус сім'ї	53
3	Інституції, які раніше брали участь у професійній орієнтації, а ostatніми роками метою своєї діяльності обрали аспект матеріальний і "покинули дітей"	30

Закінчення табл. 2		
1	2	3
4	Низька ефективність діяльності школи, бо:	
	- немає кадрів для реалізування профорієнтаційних завдань;	60
	- немає матеріально-технічних засобів;	47
	- низька мотивація праці вчителів;	54
	- недосконала система освіти;	57
	- відсутність мотивації у учнів до підготовки до майбутньої професійної діяльності	76
5	Низький рівень загальної культури суспільства	41
6	Низька ефективність діяльності вищих навчальних закладів, а особливо тих, які готують учителів	50
7	Низький статус диплома про освіту	41
8	Установка багатьох людей на те, щоб працювати без зусиль або зовсім не працювати, а мати все	73
9	Підготовка дітей до професійного самовизначення та професійна орієнтація не є предметом турботи уряду	55
10	Високі вимоги до працівника (професійна підготовка, досвід, знання іноземних мов, обслуговування комп'ютера, креативність, диспозиційність та ін.)	61
11	Низька заробітна платня	60
12	Тривалий час праці (від 8 до 10-12 год і більше)	53
13	Роки праці:	
	- пізній вихід на пенсію	71
	- ранній вихід на пенсію	33
14	Автократичний стиль керівництва підвладними в праці	48
15	Незадовільні міжособові стосунки в праці	58

У процесі підготовки вчителя до педагогічної діяльності також необхідно брати до уваги психологічні основи професійної орієнтації. Розроблення програми навчання, пов'язаної з діяльністю вчителя профорієнтаційного характеру, вимагає поставлення в центр цієї діяльності не тільки потреб країни, які передбачають продуктивність та якість праці (як було у більшості випадків у 50–70-х роках ХХ століття), а й те, що головним об'єктом системи професійної орієнтації є особистість на різних етапах її розвитку [3, 4].

Треба погодитися з Ч. С. Носалем, який стверджує: “У багатьох видах праці добір людей за особистісними властивостями так само є важливим, як їх добір з врахуванням розумових компетенцій. Очевидним **поводом**

розширення критеріїв особистісними властивостями є вимоги, які визначаються працею або організаційною роллю. В одних видах праці важливими є вимоги, пов'язані з розумовими процесами (наприклад, оператори аеродромів, біржові маклери, працівники банків), в інших нас цікавлять кандидати з чітким профілем особистості [виділення. – П. Б.]. [...] Зв'язок властивостей особистості з видом праці або виконуваною організаційною роллю – це не єдина причина розширення системи критеріїв. Є також інші методологічні причини цього розширення. Спираючись на властивості особистості, збільшуємо загал (обсяг) діагностичної інформації, одночасно зменшуючи поле помилок у передбачанні і отримуючи додаткові дані для оцінки внутрішньої єдності діагнози” [9, s. 206]. **“Збільшення обсягу відповідно дібраних властивостей також є одним зі способів зменшення помилок у передбачанні (прогнозуванні)”** [виділення. – П. Б.] [9, s. 207].

У різних галузях професійної діяльності “...добір людей, здійснюваний через призму властивостей особистості, повинен виконувати основну і очевидну умову, яка ставиться перед діагнозами та прогнозами. Передусім треба дипонувати емпіричними підтвердженнями вірності дій, виказуючи, що застосований критерій добору (тобто певна властивість особистості) корелює з показниками справності виконання професійних дій, темпом оволодіння професією і т. д. У деяких професіях, що вимагають обслуговування дорогих та складних технічних систем, можемо бути зацікавленими добором відповідних осіб, ще до того, як розпочнемо підготовку, що вимагає багато часу” [9, s. 207].

Вищезазначене стосується майже усіх професій, а особливо професій типу „людина-техніка”. Однак треба зазначити, що професія вчителя до кандидатів ставить особливо високі вимоги.

Серед психологічних основ професійної орієнтації однією з найважливіших є здатність особистості до розумової праці (розумова працездатність особистості). Це стосується й професії вчителя.

Розумова працездатність – це вид загальних здібностей людини. У широкому розумінні – це пізнавальна здібність особистості [1, с. 10], яка визначає ефективність її діяльності, особливо розумової. У науковій психологічній літературі знаходимо багато різних визначень поняття **розумової працездатності**, яку найчастіше пов'язують з продуктивністю розумової діяльності або здатністю нервової системи до витримування максимальних навантажень протягом тривалого часу [1].

Ми розумову працездатність розглядаємо як здатність психічних процесів, які зумовлюють високі якісні та кількісні показники розумової діяльності при максимальних фізіологічних видатках організму. Вважаємо, що здатність до розумової праці, яка зумовлює діяльність на високому

якісному та продуктивному рівні, є необхідною основою ефективного розумового розвитку дитини [7].

Розумова працездатність має свою структуру. Наші дослідження [1] виявили, що основні компоненти її структури такі:

- аттенційний – характеризує стан довільної уваги;
- мисленевий – визначає стан мислення;
- мнемічний – свідчить про стан довільної пам'яті;
- сенсоричний – характеризує стан перцептивних процесів;
- мотиваційний – визначає мотиваційну сферу особистості.

Розвиток пізнавальних психічних процесів, які визначають психологічну структуру розумової працездатності, а також розвиток і формування мотиваційної сфери особистості, зумовлюють:

- рівень пізнавальної діяльності, що є основою засвоєння знань, формування навичок та вмінь;
- виконання діагностичних дій, необхідних у професійній орієнтації;
- виконання прогностичних дій, що мають важливе значення у підготовці дитини до дорослого життя (зокрема й професійного).

Висновки і пропозиції. Професійна орієнтація є дуже важливою. З огляду на це доцільно було б:

1. У програмах підготовки вчителів брати до уваги проблематику профорієнтаційного характеру. Педагог, окрім професіознавчої підготовки, повинен мати знання про розумову працездатність (як учня, так і вчителя), її структуру, динаміку, про можливості її діагностування та умови підтримування на оптимальному рівні. Це дасть змогу:

- максимально використовувати можливості дитини в процесі навчання та виховання;
- розвивати ті пізнавальні психічні процеси, які у певний момент перебувають на низькому рівні розвитку;
- розвивати ті пізнавальні психічні процеси, які дали б можливість компенсувати недостатній рівень функціонування інших процесів, розвиток яких неможливий.

2. Визначення стану розумової працездатності дає змогу створити психографічний профіль [2; 6] особистості дитини, що детермінує успішність її підготовки до свідомого й ефективного професійного самовизначення та консультації під час вибору професії.

3. Розроблення теоретичних основ і метод орієнтації на професію вчителя або групи професій типу „людини-людина”. Володіння такими знаннями і диспонування відповідними методами підвищує ефективність профконсультацій та свідомого вибору професії.

4. Розроблення професіографічного профіля вчителя, який дає змогу оцінювати рівень підготовки до педагогічної діяльності, діагностувати

тимчасову професійну придатність, а також ефективно планувати підвищення його кваліфікації.

1. Белоус П. Д. Динамика умственной работоспособности учащихся 3-4 классов. Дисс. ... канд. психол. наук. К., 1976.
2. Білоус П. Д. Професіографічний профіль спеціаліста: пропозиція, значення та можливості застосування // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2002. № 6. С.108–112.
3. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації. Автореферат докт.пед.наук. К., 1996.
4. Федоришин Б. А., Карпиловская С. Е., Мительман Р. И. та ін. Система профориентационной работы со старшеклассниками / Под ред. Б. А. Федоришина. 2-е. изд. К., 1988.
5. Vanach Cz. S. Nauczyciel //Encyklopedia pedagogiczna. Pod red. Wojciecha Pomykała. Wyd. 1. Warszawa, 1997. S. 435–439.
6. Bilous P. Psychologiczny profil specjalisty: propozycja opracowania, znaczenie i możliwości stosowania //Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Zeszyt 15. Procesy edukacyjne i wychowawcze w dobie przemian. Pod red. Tadeusza Aleksandra i Stanisława Majewskiego. Ostrowiec Świętokrzyski, 2004. S. 305–310.
7. Bilous P. Zdolność do pracy umysłowej jako czynnik, warunkujący rozwój osobowości //Uzdolnienia intelektualne i twórcze. Teoria. Diagnoza. Metodyki. Pod red. Jana Łaszczyka. Warszawa, 2001. S. 44–48.
8. Malinowski T. Nauczyciel. Sylwetka psychologiczna współczesnego nauczyciela //Encyklopedia psychologii. Pod red Wojciecha Pomykała. Wyd.1. Warszawa, 1997. S. 326–331.
9. Nosal Cz. S. Psychologia decyzji kadrowych. Strategie. Kryteria. Procedury. Wydanie drugie zmienione i poprawione. Kraków, 1999.
10. Reber A. S. Słownik psychologii. Pod redakcją naukową prof. dr hab. Idy Kurcz i prof. dr hab. Krystyny Skarżyńskiej. Warszawa, 2000.
11. Reforma systemu edukacji (opracowała Anna Paciorek) „Rzeczpospolita”, 121(4981), 25 maja 1998 r.
12. Wołoszyn S. Nauczyciel – przegląd historycznych funkcji //Encyklopedia pedagogiczna. Pod red. Wojciecha Pomykała. Wyd. 1. Warszawa, 1997. S. 439–445.
13. Ziemska M. Rodzina a osobowość. Warszawa, 1975.

**PROFESSIONAL ORIENTATION AS A COMPONENT OF
PROSPECTIVE TEACHERS' EDUCATION****Pavlo Bilous***Jan Kohanovsky University of Humanitarian and Nature Sciences
Zheromskogo str., 5, 25-369, Keltse, Poland*

Teacher's main task is to model a child's personality. This task involves not only his mental, emotional, social development and the care of child's health, but also the preparation of adolescents to the conscious choice of professional career. The latter aspect requires the proper teacher preparation. Such preparation should be realized not only within the subjects of teacher's training but also through their major education.

Key words: personality, professional career, professional orientation, teacher training.

**ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ КАК СОСТАВНАЯ
ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ****Павел Білоус***Гуманитарно-Природоведческий университет Яна Кохановского
ул. Жеромского, 5, 25-369 Кельце, Польша*

Главным заданием учителя является формирование личности ребенка. Это задание касается не только умственного, эмоционального, социального развития и заботы о здоровье ребенка, но и подготовки подростков к сознательному выбору профессиональной карьеры. Такой подход требует соответствующей подготовки учителя, которую следует осуществлять не только посредством педагогического образования, но и с помощью профилирующих дисциплин.

Ключевые слова: личность ребенка, профессиональная карьера, профессиональная ориентация, педагогическая подготовка.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008